453

ISSN : 2393-8900
IMPACT FACTOR : 1.9152 (UIF)

Historicity

International Research Journal

UGC APPROVED

VOLUME-IV JAN.2018

SPECIAL ISSUE

Theme

Contemporary History and Research Methodology

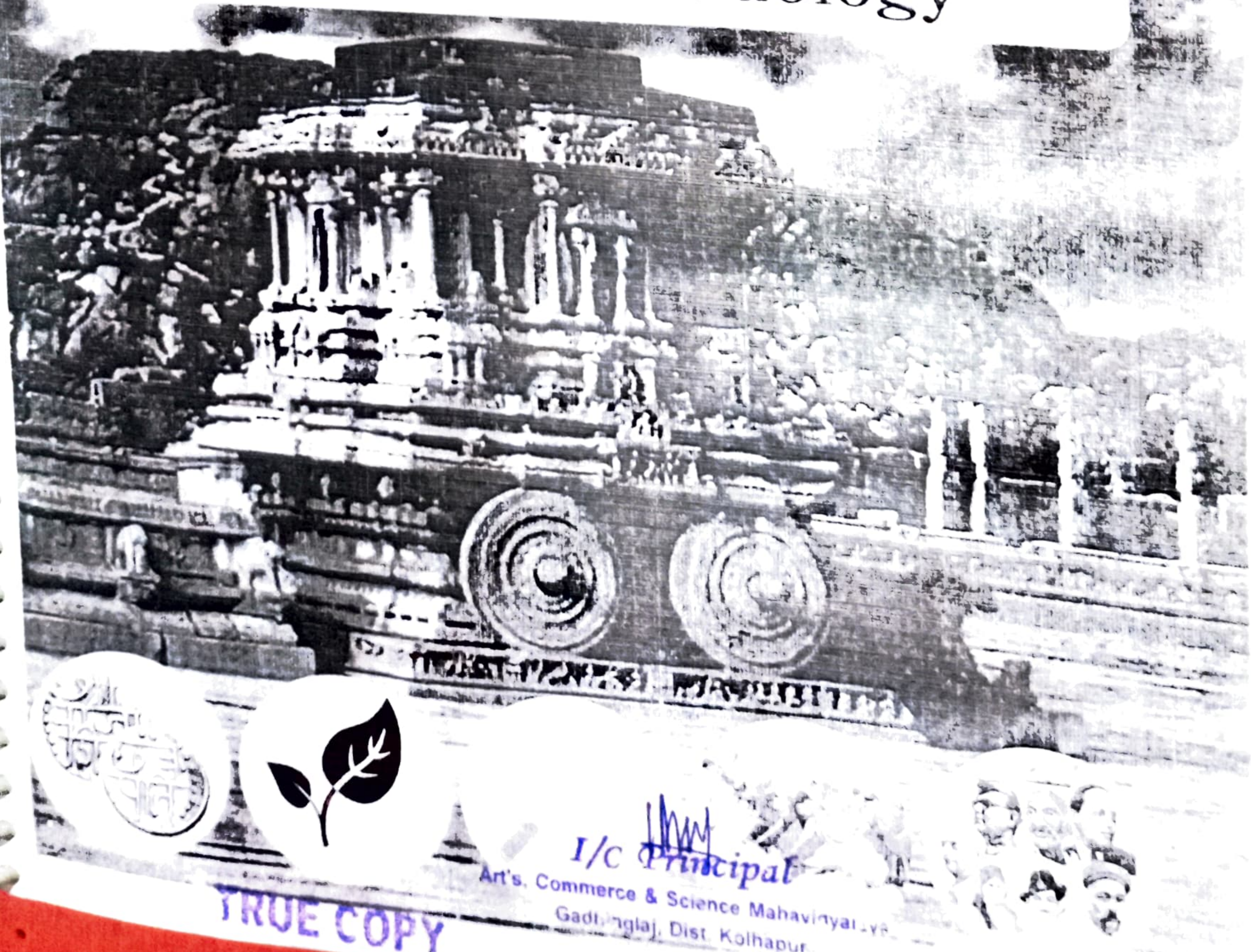

I/C Principal
Art's, Commerce & Science Mahavidyalaya
Gadhinglaj, Dist. Kolhapur
TRUE COPY

Historicity International Research Journal SPECIAL ISSUE ISSN : 2393-8900
Contemporary History and Research Methodology

ऐतिहासिक पर्यटन : विशेष संदर्भ गडहिंग्लज तालुका

डॉ सुरेश मारुती चव्हाण
इतिहास विभाग प्रमुख.
कला,वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय
गडहिंग्लज (महाराष्ट्र)
profchavan@gmail.com

प्रस्तावना -

इतिहास आणि पर्यटन यांचा अत्यंत जवळचा संबंध असतो. तथापि त्या एकाच नाण्याच्या दोन बाजू असतात. कारण No Documents no History या तत्वानुसार वाटचालकरणाऱ्या इतिहासामूधनच पर्यटनाचा जन्म होतो.ऐतिहासिक पर्याटनचा विचार करत असताना गडहिंग्लज तालुक्याला विशेष महत्त्व आहे.आंबोलीच्या जंगलात उगम पावनाऱ्या हिरण्यकेशी नदिच्या काठावर ही छोटी व सुंदर नगरी वसलेली आहे. पराकम ,पर्यावरण. निसर्ग यांचबरोबर राजकीय, सामाजिक, सांस्कृतिक, आर्थिक, परीवर्तनाचा समृध्द वारसा हे या नगरीचे खास वैशिष्ट्ये होय. तिला प्रतापराव गुर्जर यांच्या महान पराक्रमाची, जगविख्यात शिक्षणतज्ञ ,डॉ.जे.पी.नाईक,स्वामीकार रणजित देसाई ,शिवाजी सावंत व राजन गवस इत्यादीच्या कार्यकर्तृत्वाची, १३० वर्षे पूर्ण करणाऱ्या पुज्य सानेगुरूजी वाचनालयाची, देवदासीप्रथेच्या निर्मूलन कार्याची आणि भारताच्या स्वातंत्र्य चळवळीतील प्रत्यक्ष सहभागाची उज्वल परंपरा लाभली आहे. विविध ऐतिहासिक वैशिष्ट्यांमुळे गडहिंग्लजला ऐतिहासकि पर्यटनाचे केंद्र म्हणून विकसित झाले आहे. अतुल पराक्रमाने नेसरीची खिंड पावन करणाऱ्या सरसेनापती प्रतापराव गुर्जर यांचे स्मारक, शेकडो आक्रमणे छाताडावर झेलून नगरीचे संरक्षण करणारा सामनगड, महाराष्ट्र,कर्नाटक, गोवा परीसरातील लाखो भाविकांचे आराध्य दैवत श्री काळभैरी देवस्थान, इंचनाळचे पेशवेकालीन, गणेश मंदिर,परिसराचे विलोभनीय दर्शन घडवून देणारा गुडडाई डोंगर व परकीय सत्तेच्या गुलामगिरीतून मातृभूमीची सुटका करण्यासाठी सुरु झालेल्या स्वातंत्र्य चळवळीत २७ क्रांतीकारकांच्या सहभागाने इतिहास घडवणारे नूल, ही गडहिंग्लजच्या पर्यटनाची चालती बोलती उदाहरणे आहेत. त्यांचा संक्षिप्त आढावा घेत असतानाच संवर्धनाची वेदनाही स्पष्ट करण्याचा प्रयत्न केला आहे.

गडहिंग्लजचा पूर्वइतिहास :

संकेश्वर ,कागल,गारगोटी, आजरा, मुदरगड आणि चंदगड यांच्या मध्यभागी वसलेला एक प्रगतशील तालुका म्हणजेच गडहिंग्लज होय. भौगोलिकदृष्ट्या विचार करता गडहिंग्लजच्या पूर्वेला संकेश्वर, पश्चिमेला आजरा-गारगोटी दरम्यानचा [illegible] ग्रामदैवत श्री काळभैरीचे जागृत देवस्थान आहे [illegible]

Historicity International Research Journal SPECIAL ISSUE ISSN : 2393-8900
Impact Factor : [illegible]
Contemporary History and Research Methodology

अख्यायिका सांगितल्या जातात. जसे की,ज्याच्या छताखाली हे शहर वसले आहे तो सामानगड जेव्हा प्रथम जिंकला गेल तेव्हा लोकांनी गड जिंकला... गड जिंकला... अशा [illegible] आरोळ्या [illegible] त्यातूनच गडाच्या पायथ्याशी असणाऱ्या गावाला गडहिंग्लज असे नाव मिळाले. दुसरी अख्यायिका अशी सांगितली जाते की, 'चिकोडी तालुक्यातील 'इंग्लज' याच्यापासून वेगळेपण दाखविण्यासाठी गडाच्या सान्निध्यामध्ये येथील 'इंग्लज ' ला गडहिंग्लज (गडइंग्लज) तर चिकोडी तालुक्यातील 'इंग्लजला' 'नाइंग्लज' असे नाव देण्यात आले.' तर काहींच्या मते, [illegible] गावास गुड्हिंग्लज असे म्हणत असत. त्याचाच पुढे अपभ्रंश गडहिंग्लज असा झाला. एकूणच गडहिंग्लजच्या नावाबाबत विचार करता सामानगडाच्या कुशीत हे गाव वसले असल्यामुळे याचे नाव गडहिंग्लज असे पडले असावे याबाबत अनेक अभ्यासकांचे एकमत असलेले दिसून येते[5].

गडहिंग्लजच्या निर्मितीसंदर्भात असे मानले जाते की,पूर्वी [illegible] वसले होते. पण पाण्याच्या सोयीसाठी पुढे ते नदीकाठावर सरकले. पुढे निपाणीकर -पटवर्धनांच्या [illegible] स्वाऱ्यांचा त्रास गडहिंग्लजकरांना सोसावा लागला होता. सुमारे ४०० वर्षापूर्वीचा गडहिंगलजमध्येही एक किल्ला असून तो कापशीच्या घोरपडे घराण्यातील एका पराक्रमी पुरुषाने बांधला होता. त्याच्या सभोवताली असणाऱ्या खंदकाचे काही भाग आजही जुन्या वसाहतीत [illegible] १८५४ पर्यंत तालुक्यातचे ठिकाण सामानगडावर तर कचेरीचे ठिकाण [illegible] येथे होते. पण [illegible] साली तालुक्यातचे ठिकाण व कचेरी गडहिंगलज हलविण्यात आली.[6]

गडहिंग्लज तालुक्यातील ऐतिहासिक पर्यटनस्थळे

१) भाविकांचे श्रदधास्थान असणारे श्री.काळभैरव मंदिर

या परिसराचे ग्रामदैवत आणि लाखो भाविकांचे श्रध्दास्थान [illegible] श्री काळभैरव [illegible] एक आगळे-वेगळे महत्त्व आहे. गडहिंग्लज नगरीच्या उत्तरेला सुमारे ५ कि.मी--अंतरावरील डोंगराच्या कुशीत हे मंदिर वसलेले आहे. मंदिराच्या स्थापनेबाबतचा ठोस पुरावा नसला तरी निपाणीचे आप्पासाहेब निपाणीकर यांनी या मंदिरास भेट दिल्याची नोंद मिळते. [illegible] ४०० वर्षापूर्वीचे असावे असे वाटते. दक्षिणाभिमुख असणाऱ्या या मंदिरात श्री [illegible] बाळभैरव,जोगेश्वरी, महाकली, महादेव यांच्याही मूर्त्या पहावाय मिळतात. डोंगर -कपारीतून बारमाही जिवंत असणाऱ्या झऱ्यातून पाणी येते हे येथील खास वैशिष्टये होय. सभोवतालचा परिसर अत्यंत विलोभनीय व मन प्रसन्न करून टाकणारा असा आहे. [illegible] अनेक [illegible] सांगितल्या जातात. पैकी काळभैरवाची एक पौराणिक [illegible] महामायेन मोहिनी घातली. त्याच्यात अहंकार निर्माण झाला. [illegible] शंकराकडे गेले. शंकराने त्यांचा न्यायनिवाडा केला पण ब्रम्हदेव खोटे बोलले म्हणून श्री काळभैरवाने

Historicity International Research Journal ***SPECIAL ISSUE*** **ISSN : 2393-8900**
Impact Factor [illegible]
Contemporary History and Research Methodology

ब्रम्हदेवाच्या पाच शीरांपैकी एक शीर आपल्या [illegible] काळभैरवाच्या पाठीशी ब्रम्हात्या लगाली. म्हणून त्याने तीर्थयात्रा [illegible] करून तो काशीला आला. तेथील स्थान करताच त्याच्या नखाग्राला चिकटलेले ब्रम्हदेवाचे शीर गळून पडले. त्याची ब्रम्हहत्या नाहीशी झाली. तेव्हापासून तो कशीला राहू लागला. म्हणूनच त्याला महादेवाचा पाचवा अवतार काशी विश्वेश्वर श्री काळभैरव असे नाव पडले [illegible] नसली तरी मागच्या पिढीतून विद्यमान पिढीकडे दंतकथेच्या माध्यमातून [illegible] तो मानायचा की नाही याचे प्रत्येकाला स्वातंत्र आहे. असो... या काळभैरव मंदिराच्या पूजाअर्चेचे काम गडहिंग्लज मधील गुरव कुटुंबाकडे पूर्वीपासूनच आहे. प्रत्येक वर्षी फेब्रुवारी महिन्यात श्री. काळभैरवाची मोठी यात्रा भरते. महाराष्ट्र व कर्नाटक बरोबरच सभोवताच्या परिसरातून [illegible] अत्यंत प्रसन्न मनाने यात्रेत सहभागी होतात. नवसाला पावणारा [illegible] असल्याने यावेळी कामानिमित्य बाहेरगावी गेलेली पाहुणमंडळी आवर्जुन हजरी लावतात. मुख्य यात्रेच्या आदल्या दिवशी गडहिंग्लज येथील काळभैरव मंदिरातून दुपारी पालखीच्या भव्य मिरवणूकीला सुरूवात होवून रात्री ११ वाजेपर्यंत पालखीचे भैरीच्या डोंगरावर आगमन [illegible] मिरवणुकीतही लाखो भाविक आनंदाने सहभागी होतात [illegible] उलाढाल होते. यात्रेशिवायही वर्षभर भाविकांची सतत वर्दळ असते

२) सरसेनापती प्रतापराव गुर्जर यांचे स्मारक

छत्रपती शिवरायांच्या ज्या रणझुंजार सेनापती आपल्या [illegible] करून आपल्यावरील भिरूतेचा कलंक पुसून महाराष्ट्राने [illegible] प्रतापराव गुर्जरांची समाधी याच परिसरात असून तिला 'जेसरी खिंड' म्हणून ओळखले जाते. विजापूरचा सरदार बहलोलखान याने १५ एप्रिल १६७३ रोजी जत संस्थानातील उमराणी येथे प्रतापराव गुर्जर यांचेकडून झालेल्या संघर्षात (लढाईत) सपाटून मार खाल्ला. पण [illegible] कासावीस झालेल्या खानाने क्षमायाचना केल्याने प्रतापरावांनी [illegible] वृत्त हिंदवी स्वराज्य संस्थापक छत्रपती शिवाजी महाराजांच्या कानावर पडताच ते संतापले [illegible] लागलीच सेनापतींनी खलिता धाडला की, 'तुम्ही सेनापतीसारखे वागला नाहीत. शिपाईगिरी केलीत [illegible] खान घातकी असून वारंवार त्रास देतो. त्यासी गर्दीस मिळवून फत्तेह करणे [illegible] दाखविणे नाही'. पराक्रमाला डिवचणारे आदरयुक्त [illegible] अंगात सुडरूपी क्रोधांच्या ठिणग्या पेटल्या. विश्वासघातकी [illegible] ताडकन उठले, घोड्यावर बसले, अन् टाच मारूनी बेभान सुटले. त्यांच्या समवेत विसाजी बल्लाळ, विठ्ठल पिलादेव, सिध्दी दिलाल, कृष्णाजी भास्कर, [illegible]जी शिंदे, दिपाजी [illegible]

Historicity International Research Journal SPECIAL ISSUE ISSN : 2393-8900
Contemporary History and Research Methodology

मर्दाने घोडयावर स्वार झाले आणि नेसरीच्या परिसरात दबा धरून बसलेल्या खानाच्या सेखाने ते सुसाट दौडू लागले. बघता -बघता लाकूडवाडीचा घाट चढून ते नेसरीच्या खिंडीत पोहचले आणि काय होत आहे हे शत्रूला कळण्यापूर्वीच सात वीर गनिमाच्या सैन्यावर तुटून पडले. [illegible] करत पुढे सरू लागले. 'महाराज,तुमचा हा कुडताजी [illegible] कधीच तोंड दाखविणार नाही. महाराजांना आमचा प्रणाम ! हे शब्द उच्चारत सातही वीर खिंडीत कोसळले. तथापी लढता लढता धारातीर्थी पडले. तो दिवस होता २४ फेब्रुवारी. १६७४ च्या महाशिवरात्रीचा ! महान पराक्रम गाजविणऱ्या या सात वीरांच्या बलीदानातून [illegible] पराक्रमी इतिहासाचे एक सुवर्णपान लिहिले गेले." पुढे कवी कुसुमाग्रजांनी [illegible] 'म्यानातून उसळे तलवारीची पात,वेडात मराठे वीर दौडले सात' या [illegible] केले. त्यामुळे अफाट पराक्रमाची साक्ष देणाऱ्या नेसरीच्या खिंडीस भेट देणाऱ्या प्रत्येक व्यक्तीच्या मनात आजही प्रतापरावांच्या अतुलनिय अशा महान पराक्रमाचे रोमांच उभे रहाते. म्हणून हे स्मारक [illegible] मानबिंधू ठरत आहे.[६]

३) किल्ले सामानगड

छातीचा कोट करून उज्वल इतिहासाची साक्ष देणारा व छत्रपतींच्या पदस्पर्शाने पावन [illegible] किल्ला म्हणजे सामानगड उन-वारा-पाऊस प्रदुषण [illegible] संकटांना तोंड देत-देत परिसरातील [illegible] महाराष्ट्राच्या ऐतिहासकि जडण-घडणीत गनिमी काव्याची शिकवण देणाऱ्या व सह्याद्रीच्या [illegible] दिमाखात उभा असणरा हाच तो सामानगड होय." समुद्रसपाटीपासून ६६५ फूट उंचावर असणाऱ्या या गडाचा इतिहास नेमकेपणाने आढळत नसून तुरळक [illegible] सुमारे १० कि.मी. अंतरावर या गडाबाबत [illegible] अनेक गडकिल्यांवर गरजेच्यावेळी उपयुक्त [illegible] यासाठी बांधलेला किल्ला म्हणजेच सामानगड होय. गडाची रचना पाहता हा तर्क सत्याच्या जवळ जाणारा वाटतो. काहीच्या मते सदरच्या किल्ला ७ व्या शतकामध्ये राजा [illegible] काहींच्या मते, शिलाहारवंशीय राजा भोज दुसरा [illegible] (एकूणच) एकमत नसले तरी पुढे छत्रपती शिवाजी [illegible] केली होती. याबाबत अभ्यासकांच्यात एकमत दिसते. गडाच्या सभोवताली लाल चिऱ्यांच्या दगडामध्ये अतिशय मजबूत स्वरूपात बांधलेली भक्कम तटबंदी, सर्वांचे लक्ष वेधून घेते. या [illegible] गडावर जाण्यासाठी असणाऱ्या भुयारी मार्ग [illegible] गडाचे तट, बरूज, पायऱ्यांचा उतार, कमानी [illegible]

Historicity International Research Journal SPECIAL ISSUE ISSN : 2393-8900
Contemporary History and Research Methodology

येणारी अंधारकोठडी, यासारखी बांधकामे मनाला थक्क करणारी आहेत. सभोवताली पसरलेली दाट झाडी, अनेक कप्प्यांच्या विहिरी व त्यातील मुबलक पाणी, मारूती मंदिर, भवानीमातेचे मंदिर, भिमशाप्पाची समाधी आणि गडकऱ्यांनी केलेले बंड ही सामानगडाची [illegible]

४) क्रांतीकारकांचे गाव (नूल)

गडहिंग्लजच्या पर्यटनाचे मुख्य वैशिष्टये म्हणजे नूल नावाच्या एकाच गावाने भारतमातेच्या स्वातंत्र्यासाठी स्वत:ला झोकून देणारे सत्तावीस क्रांतीकारक दिले होते. त्यामध्ये अनंतराव तेलवेकर, शंकरराव चव्हाण, आनंदराव चव्हाण, तुकाराम [illegible] चौगुले, रामचंद्र काळे, मारूती चव्हाण, रामू नागर, परशुराम पोवार, [illegible] आप्पा शिंदे, सदाशिव शिंदे, मारूती कांबळे, आण्णाप्पा नायकवडी, बसवाणी गड्डी, नानासो शिंदे रामू चौगुले, बसाप्पा चौगलु, नारायण शिंदे, यशवंत यादव, गौस सनदी, हसन सनदी, हसन अत्तार, [illegible] जाधव, दत्तात्रय पाटील यांचा समावेश होतो. त्यांच्या महान कार्यामुळे [illegible] नूल गावाचे क्रांतीकार्य सर्वश्रुत आहे. आज ही पर्यटक म्हणून [illegible] क्रांतीकारकांचे गाव असल्याचा मनापासून गर्व वाटतो.

५) विलोभनीय दर्शन देणारा गुडडाईचा डोंगर

गडहिंग्लज शहरापासून केवळ दोन किलोमीटर अंतरावर [illegible] गुड्डाईचा डोंगर होय. उंच डोंगरावर असलेल्या या देवस्थानाची [illegible] आहे. याचे खास वैशिष्टये म्हणजे पर्यटकांना या डोंगरावरून सूर्योदय आणि सूर्यास्त ही पाहता येता कन्नड भाषेत गुड्ड म्हणजे डोंगर होय. तर डोंगरात बसलेली देवी म्हणून तीला [illegible] गुडडाई म्हणून ओळखले जाते. पूर्वीच्या काळी साथीच्या रोगांचा [illegible] झाला होता. त्यात अनेकांचा मृत्यूही झाला होता. पण [illegible] फैलाव तर झालाच नाही. पण कोणाचा मृत्यूही झाला नाही. या भावनेतून या देवीची जागृत देवस्थान म्हणून ख्याती झाली तेव्हापासून नित्य नियमाने तिची पूजा केली जाते. दर [illegible] बरविण्याची ही परंपरा ही सुरू झाली. हिरव्या गर्द झाडांनी [illegible] परिसराचे अत्यंत विलोभनीय व देखणे दर्शन पर्यटकांना [illegible]

६) इंचनाळचे श्री. गणेश मंदिर :

हिरण्यकेशी नदीच्याकाठावर बसलेल्या इंचनाळ येथील पेशवेकालीन गणेश मंदिर [illegible] केंद्र बिंदू ठरले आहे. हे मंदीर ३५० वर्षापूर्वीचे [illegible] रचना, गाभारा, सभामंडप, नगरखाना, अशा स्वरूपात [illegible]

Historicity International Research Journal SPECIAL ISSUE ISSN : 2393-8900

Contemporary History and Research Methodology

आठवडयात सात दिवस सूर्याची किरणे गाभाऱ्यातील गणेश मूर्तीवर पडतात [illegible] खास वैशिठ्ये होय. काळया पाषाणात कोरलेली गणेशमूर्ती [illegible] असणाऱ्या मूर्तीच्या डाव्या हातात अंकुश तर उजवा हात [illegible] आहे [illegible] गणेशापैकी ही एकवीसावी मूर्ती आहे. त्यामुळे विविध ठिकाणी असणाऱ्या २० स्थळांच्या दर्शनानंतर भविक या ठिकाणी दर्शनास येतात. वीस ठिकाणी दर्शन घेतल्याचे पुण्य येथील गणेश [illegible] अशी भविकांची भावना दंतकथा पिढ्यानपिढ्या [illegible] उल्लेख असून १०० रु खर्च झाल्याचा उल्लेख [illegible] मंदिराचा प्रथम जिर्णोध्दार केल्याचीही नोंद मिळते. कर्नाटकातील लाल रंगाच्या दगडामध्ये [illegible] मंदिराचे बांधकाम १९८७ ते १९९२ याकाळात करण्यात आले. नवरात्रीच्या काळात [illegible] उत्सव भरवीला जातो. दिवाळीत पालकीची मिरवणूक [illegible] नवसाला पावणारा आहे. अशी ख्याती असल्याने [illegible] मिळतो.

ऐतिहासिक पर्यटनाच्या संवर्धनाचे जळजळीत वास्तव

जगातील कोणत्याही देशातील, देशाच्या राज्यातील [illegible] तालुक्यातील, अन तालुक्याच्या गावातील [illegible] क्षेत्रातील पराक्रमांची व कर्तृत्वाची प्रतिक असून त्याच वास्तु [illegible] उज्वल इतिहासाचा वारसा सांगणाऱ्या याच ऐतिहासिक वास्तूंचे ज्या पध्दतीने संवर्धन व्हायला [illegible] त्यापदधतीने होताना दिसत नाही हेच पर्यटनाच्या संवर्धनाचे [illegible] झाले तर शेकडो वर्षापासून अत्यंत [illegible] असलेल्या बहुतांशी सर्वच ऐतिहासिक वास्तु [illegible] अनुकरण केल्याच्या विविध विकृती, दांडग्यांच्या पोरा-पोरींनी केलेल्या पाटयांची, [illegible] प्रसिध्दी हपापलेल्यांच्या नावांची. मोठया प्रमाणात तोडून नेहलेल्या नैसर्गिक [illegible] लपविण्यासाठी तोंडावर रूमाल बांधून राजरोसपणे [illegible] स्वत:च्या स्वार्थासाठी चोरून नेलेल्या [illegible] साक्ष देताना दिसतात. महाराष्ट्राला मोठा इतिहास लाभला आहे. [illegible] इतिहासात खऱ्या [illegible] उज्वल आहे त्याचे भविष्यही तितकेच उज्वल आणि स्फुर्तीदायी असत असा इतिहासाचा [illegible] पण सध्या त्याच इतिहासाचे त्यांच्या [illegible] आहे याच्या मनाला प्रचंड वेदना होतात.

म्हणून आपल्या उज्वल इतिहासाचा हा ऐतिहासिक वारसा जर आपण आसाच [illegible] तर एक दिवस हाच उज्वल महाराष्ट्र (पर्यायाने देश) ऐतिहासिक वास्तूंशिवाय [illegible]

Historicity International Research Journal SPECIAL ISSUE ISSN : 2393-8900
Impact Factor : [illegible]
Contemporary History and Research Methodology

पिढयांच्या नशिबी आल्याशिवाय राहणार नाही. म्हणूनच आजच्या समाजाने तरुण पिढीने [illegible] प्रत्येक जनाणे भविष्यातील पाऊल टाकत असताना आपल्या [illegible] ऐतिहासिक [illegible] (वास्तुंचे) संवर्धन करूनच टाकले पाहिजे. तरच मागच्या पिढयांचा उज्वल ऐतिहासिक वारसा विदयमान पिढीकडून भविष्यातील पिढयांना मिळत राहील. तेंव्हा ऐतिहासिक वारसा स्थळांचा विकास व संवर्धन करून देशाच्या विकासाचे चाक अधिक गतीमान करायचे की भविष्यातील पर्यटकांना ऐतिहासिक वास्तूंचे भग्न झालेले अवशेष (अश्रू) पाहु दयायचे हे आपणच ठरवायचे !

महान पराक्रमाच्या इतिहासाची साक्ष देणारी वारसास्थळे हे गडहिंग्लजच्या ऐतिहासिक पर्यटनाचे खास वैशिष्टये होय.कोल्हापूर जिल्हयाच्या पर्यटनास वेगळा साज देण्याची भूमिका गडहिंग्लजच्या पर्यटनाने निभावली आहे. निसर्गाचे सुंदर वरदान लाभलेल्या हिरव्यागार जंगल झाडांनी आच्छादलेल्या पर्यावरणाचा समतोल असणाऱ्या, परीवर्तनाच्या क्रांतीला जन्म देणाऱ्या, [illegible] असणाऱ्या उज्ज्वल इतिहासाचा वारसा सांगणाऱ्या आणि पवित्र नदीच्या [illegible] [illegible]लूनी हा परिसर ओळखला जातो. त्यामुळे संपूर्ण भारताच्या पर्यटनरूपी नकाशावर गडहिंग्लजच्या पर्यटनाने स्वातंत्र ओळख निर्माण केली आहे. लाखो भक्तांचे भविकांचे भक्तीपीठ ओळखले जाणारे श्री काळभैरव मंदिर, मराठयाच्या काळात युध्द साहित्य पोटात घेवून शत्रूंती शेकडो आक्रमणे [illegible] स्वराज्याचे रक्षण करणार सामानगड, स्वराज्यवरील प्रेम व निष्ठा [illegible] [illegible]तापराव गुर्जर यांचे स्मारक,आपल्यामाथ्यावरून लाखो पर्यटकांना विलोभनीय दर्शन देण्यास सदैव तयार असणारा गुड्डाईचा डोंगर,मराठे काळातील इतिहासाचा दाखला देणारे इंचनाळचे गणेश मंदिर,ज्ञानाच्या बळावर या मातीची जगास ओळख करून देणारे थोर शिक्षणतज्ञ डॉ. जे.पी. नाईक यांचे [illegible]गांव आणि भारताच्या स्वातंत्र लढयात २७ क्रांतीवीरांनी [illegible] नकाशावर कर्तुत्वाची मुद्रा उमटवणारे नूल हे गाव. अशी अनेक पवित्र [illegible] [illegible]बिंदू ठरली आहेत यात शंका नाही.

संदर्भसूची :

सुधाकर गोकाककर (संपादक), हिरण्यकेशीच्या काठी. गडहिंग्लज नगरपरिषद शताब्दी स्मृतीग्रंथ ([illegible]८७ ते १९८७), १९८७ पान नं.४,५

मुलाखत,श्री.गुरव (पुजारी) काळभैरी मंदिर,गडहिंग्लज दिनांक [illegible]

दैनिक सकाळ, गडहिंग्लज कार्यालय वर्धापन दिन.विशेषांक, दिनांक ३०/११/२००५.

सुरेश चव्हाण -सुवास नाईक , इतिहास लेखानातील नवा प्रवाह : प्रादेशीक इतिहास,

दैनिक तरूण भारत,गडहिंग्लज पर्यटन विशेष पुरवणी दिनांक [illegible]

दैनिक सकाळ,गडहिंग्लज विभागीय कार्यालय [illegible]

[illegible] गोकाकर, हिरण्यमयी

दैनिक सकाळ, पर्यटन विशेष पुरवणी, २१/०१/२०१३

[illegible] नूतन भारत वाचनालय अमृत महोत्सवी वर्ष स्मरणिका. नूल (१९३४ ते २००९)

[illegible] सकाळ, गडहिंग्लज कार्यालय वर्धापन दिन.विशेषांक. दिनांक ३०/११/[illegible]

I/C Principal
Art's, Commerce & Science Mahavidyalaya
Gadhinglaj, Dist. Kolhapur

TRUE COPY